

jedő távban kaphatott betekintést egy kor világába egy könyv és egy kiállítás által.

A mai „felvilágosult” kor olvasója mindenesetre elcsodálkozhat azon, hogy egy ilyen műben, amely a kor fogalmai szerinti sűrűn lakott nagyváros lakosságának mindennapjait és együttélését van hivatva szabályozni, tulajdonképpen alig esik szó a babonáról; magunk voltaképpen csak a III. könyv 36. fejezetében bukkantunk olyan rendelkezésekre, amelyek egyértelműen a kuruzslókra, illetőleg „varázslásra” utalnak. Hogy a kuruzslókat a Jogkönyv drákói módon kínvallatásra majd a végén megégetésre ítéli, az egyáltalán nem jelent különösebb szigort, hisz a kor fogalmai szerinti rend fenntartása érdekében a Jogkönyv lapjain nem ritkák a lófarkon való vonszolások, élve való eltemetések, keréketörések stb. Mindenesetre a főntebb idézett fejezetben szűkebb pátriánk ötszáz évvel ezelőtti hiedelemvilága is megcsillan, hisz ha nem is teljes részletességgel, ahogy ma azt egy folklorista elvárná, de mégis utalás van két kuruzsló eljárásra, amelynek párhuzamai a történeti vagy recens anyagban megtalálhatók lennének.

A magunk részéről szívesen láttunk volna a kötetben egy-egy lapnyi mutatóanyagot a két mű kéziratából is; az egyik például egyszerűen megoldható lett volna, hisz a Csodatételek párizsi kéziratainak teljes faksimiléjét közli az említett eszéki kiadvány. S a másik sem lett volna megoldhatatlan feladat, hisz a bécsi Nationalbibliothek azért nincs olyan meszsze, hogy elérhetetlen lenne. Persze még jobb lett volna, ha valamit színesben is láthattunk volna; ha Újlak vidék volt is, illetve távoli provincia, mégis felcsillantott valamit Mátyás korának reneszánszából, s abból a posztreneszánszból is, amelyet a szerencsétlen Lajos király próbált Mohácsig megőrizni. A Jogkönyv pompás kötetének látványa elhittethetné velünk, hogy a szerémségi bor hazájában, Újlakon európai mértékkel mérve sem jelentéktelen felfutási kísérlet tetőzött éppen 1525-ben, tehát az oszmán áradatot éppen egy esztendővel megelőzve.

Subjektív kommentárjainkat lezárva csak azt hangsúlyozhatjuk, hogy könyvkiadásunk és művelődési életünk eseménye ez a könyv, s bizonyítéka anyanyelvű tudományosságunk lehetőségeinek.

JUNG Károly

## ERRE VAGYUNK KÉPESEK?

Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983.

Újra egy szép könyv, egy hasznos Forum-kiadvány került a könyvkereskedésbe, az asztalunkra — mondhatná az, aki kezébe veszi a Kövek sorozat legújabb kötetét: *Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon*, elég

azonban beleolvasni ebbe a könyvbe, s már így, elmélyültebb tanulmányozás nélkül is gyorsan üröm vegyül az örömben: a megengedhetetlen tárgyi hibák felületes munkáról tanúskodnak.

A könyv utószavában olvashatjuk Újjakról: „Lakóinak számát Bölcskey 8—10 000-re becsüli, ez azonban nyilvánvaló túlzás, hisz Buda, Kassa, Kolozsvár, Pécs, Szeged stb. lakossága sem haladta meg ebben az időben a 3—5000-t.”

Nem tudni, miért kellett az Utószó írójának Bölcskeyhez fordulnia, hiszen nem egy újabb kiadványt találhatunk, amelyekben megbízhatóbb adatokat ismerhet meg az érdeklődő a középkori városok lélekszámáról, az újabb kutatások lehetőséget nyújtanak arra, hogy nagyobb pontossággal határozzuk meg Újjak lakosainak a számát is a XV. század végén, a XVI. század elején.

Granasztói György *A középkori magyar város* című munkájában közli az alábbi adatokat: a XV. század végén Budának 12—15 ezer, Pestnek 10 ezer, Szegednek 7 ezer stb. lakosa volt. Vagyis kétszer, háromszor annyi, mint amennyit könyvünk utószava állít.

A másik nagy „elírás” Nándorfehérvár védelmével kapcsolatos: „A várat Hunyadi János sógora, Szilágyi Mihály védte mindössze 5—6 ezer katonával. 1456. július 14-én azonban sikerült a keresztes hadaknak Hunyadi János vezetésével a Dunán bejutni Belgrádba, amelynek védői így majd 80 000-re szaporodtak.” Ez alighanem teljesen új adat, a történészek bizonyosan fölfigyelnek majd rá, kár, hogy a szerző nem említi a forrást, honnan merítette. Eddig ugyanis úgy tudtuk, hogy ennél sokkal de sokkal kevesebben voltak még a megerősített védők is. A török katonaság létszáma sem érte el a nyolcvanezret. Idézzük Szűcs Jenőt: A győzelem utáni hajnalon a keresztesek üldözni akarták az ellenséget. „Hunyadi — teljes joggal — leparancsolta őket erről, hiszen a megvert, de visszavonulóban is Európa legnagyobb, és legféltelmesebb hadseregével, 70 000 emberével szemben mit ért volna a nyílt mezőn 20 000 hiányosan felfegyverkezett paraszt?” Vagy ugyanott: „Július 22-én mintegy 8000 keresztes harcolt a Száva jobb partján, a török haderőt pedig — túlzással — 100—120 000 főre becsülték a belgrádi várban.” (*Nemzet és történelem*, 1974)

Jovanka Kalić-Mijušković *Beograd u srednjem veku* (Belgrád a középkorban) című könyvében olvashatjuk: „Mogućnosti su bile skućene. Kada se sve te okolnosti uzmu u obzir, najverovatnije je da je u gradu bilo oko 10 000 do 20 000 ljudi najviše. Tu se misli i na one koji su učestvovali u borbama van grada.”

Egyes korabeli források csakugyan nyolcvanezres létszámot emlegetnek, sőt százezernél is nagyobbra becsülik a keresztesek számát, a történészek azonban egyöntetűen túlzásnak tartják ezt.

Ne soroljuk tovább a hibákat, valán elég ennyi is, hogy az olvasónak

meginogjon a bizalma több más állítással szemben is, s eleve kétkedéssel vegye kezébe, olvassa tovább a könyvet.

Nagy szükségünk van az ilyen tematikájú kiadványokra, kevés a fennmaradt, a hozzáférhető anyag e vidék társadalmi, gazdasági és művelődési életéből, sok a homály, s ez elődeinknek elég sok mindent sikerült még jobban elhomályosítaniuk, ezen a téren tehát lenne dolgunk, találhatunk tennivalót, egy-egy ilyen kiadványnak elsősorban ezeknek a homályában maradt vagy homályba került részeknek a tisztázásához kellene hozzájárulnia. Ez lenne a szerepe, ez tenné egyáltalán indokolttá a megjelenését.

Az Újlak múltjával kapcsolatos anyagnak — Újlak város jegyzőkönyve a Kapisztrán János újlaki sírjánál történt csodákról, Újlak város jegyzőkönyve 1525-ből — a kiadása jó alkalmat kínál arra, hogy egy alapos történeti tanulmány mellett az érdeklődő olvasó az eredeti forrásokból megismerje a középkori Újlak (és vidéke) életének bizonyos vonatkozásait. Az alapos bevezetőt a hevenyészett utószó nem helyettesítheti.

A koncepció nem is csak a kísérő szövegekben, az előszóban vagy utószóban kellene hogy kifejezést nyerjen, hanem már magának az anyagnak az összeválogatásakor is. Rendkívül érdekesek és sokat mondanak Kapisztrán János sírjánál történt csodáknak a leírásai, de felmerül a kérdés, vajon szükség volt-e mind a 188 leírásra, vagy pedig a motívumok ismétlődésének elkerülése végett hasznosabb lett volna válogatni az anyagban, vagyis csak kivonatossan közölni a jegyzőkönyvet, s esetleg számba venni, közölni más Újlakra vonatkozó, a korabeli szociális viszonyokat bemutató szövegeket is.

A történelmi események marxista értékelésének, újraértékelésének az igénye kifejezésre kellett volna hogy jusson az egyes események, viszonyok magyarázásában éppúgy, mint már a szövegek összeválogatásában. Egy-egy ilyen kiadvány esélyt kínál ennek az igénynek a kielégítésére; ha ezt kihasználatlanul hagyjuk, mint konkrét esetben is, ezzel elsősorban olvasóinkat károsítjuk meg.

Több tekintetben anakronisztikusan hatnak az Utószóban olvasható jegyzetek, egy igencsak idilliikus és hamis kép tárul elénk Újlaki Miklós földesúr és Újlak városának viszonyáról. „Nem csoda, hogy Újlaki Miklós különböző kiváltságokkal halmozta el földesúri városát...”

A kutatások nyomán ma már világos lett, hogy a földesurak egyáltalán nem halmozták el kiváltságokkal városaikat, a királyi tulajdonból földesúri kézre került városok helyzete súlyosbodott. „Kétségtelen, hogy a királyi mezővárosok, sokszor a jelentéktelenebbek is, jóval nagyobb függetlenséggel, szélesebb körű önkormányzattal rendelkeztek, mint a gazdaságilag fejlettebb, de földesúri kézre került társaik.” (Bácskai Vera: *Magyar mezővárosok a XV. században*). A kiváltságokat a földesurak nem akadályozták, a polgároknak keményen kellett harcolniuk értük.

Újlaki Miklós hatalmas birtokokat szerzett magának, szerepére, a

közösség iránti viszonyára azonban leginkább jellemző az adat, ami az utószóban adott jellemzésből kimaradt: 1456-ban Nándorfehérvár védelmekor Hunyadi hiába várta, a vajda távolmaradt a küzdelemtől, magára hagyta Hunyadiét és a kereszteseket az élterhalál harcukban.

Szerémnek az a boldog és termékeny tája — írta a korabeli szerző, s tegyük hozzá, Szerémség népe elsősorban szőlőtermesztésének, kiváló borának köszönhetette gazdagságát. Ez a kultúra, tudjuk, tőkeigényes, magas fokú munkamegosztást, munkaszervezést követel; a vagyonos szőlősgazdák és bérlők mellett nagy számban éltek itt szőlőmunkások, zsellérek, ennek következtében itt sokkal inkább, mint más vidéken kiéleződtek a társadalmi ellentétek, ez magyarázza többek között a huszita mozgalom megerősödését és később, a parasztháború idején a harcok rendkívüli heveségét is.

A jogkönyv első könyvében olvasható olyan kitételek, mint: „Egyetlen főúr vagy nemes nem vehet szállást a polgároknál erőszakosan, azok akarata ellenére...”, vagy: „Mindennap szabad piacot tarthatnak körülükben a földesúr tisztjeinek erőszakoskodása nélkül...”, vagy „Hogy idegen főúr vagy nemes, vagy a mi tisztünk városunk polgárait, azok vidéki vagy idegen rokonait elfogni, megveretni vagy bármi módon zaklatni, vagy bármilyen dolgukat elvenni vagy elvetetni ne merészelje...”, ezek nem azt bizonyítják, hogy Újlaki Miklós vagy fia jóvoltából a város polgáraival szemben nem követtek el mindenféle erőszakoskodást, ellenkezőleg, azért kellett a jogkönyvbe foglalni a szóban forgó kérdéseket, hogy a polgárok ily módon is védekezhessenek a főurak hatalmaskodásai ellen, „szükségesnek tartották ezt, mert — a különféle bírósági végzések és panaszlevelek sokasága bizonyítja — nagyon is gyakoriak voltak az ilyen esetek. A főurak familiárisai elfogták, megverték, kiífoztatták a városokra igyekvő kereskedőket, így nagy károkat okoztak nekik, az utakon nagy volt a létbizonytalanság.

Nem illik, nem konfliktusmentes a városközösségen belüli viszonyok összessége sem. Az I. könyv 40. fejezete sejteti az érdekellentétek egyik fajtáját: „Az ősidőktől elrendelt és a földesúrnak járó szokásos ajándékot csak évente egyszer és ne kétszer adják, amikor az úr a városba jön, és ezt se toldják meg. Ha pedig az akkori vagy kinevezendő bíró bármilyen buzgóságtól is vezettetve a mondott ajándékokat megsokszorozná, ezt a választott közösség ne fogadja el a bíró számadásakor.” Magyarán: nem engedik meg, hogy a bíró a földesúrnak hízelegve, a közösség rovására, azt megkárosítva jusson bizonyos előnyökhöz.

Az ezt követő 42. fejezet ugyancsak a városi közösség tagjai, rétegei közötti ellentétekről árulkodik: „Az egész város vagy közösség, vagy az egész nép bizonyos ügyek eldöntésére vagy súlyos kérdések megbeszélésére, vagy bármilyen szükségben a harang szavára vakmerően fölkelni és összegyülekezni ne merészkedjék, hacsak a bíró és az esküdtpolgárok a város hasznára vagy védelmére el nem rendelik, hogy a harang szavára

vagy kongratására mindannyian összejöjjenek.” Talán nem véletlen, hogy az első könyvben felsorolt és szabályozott esetekben a tilalmak, rendelkezések megszegői ellen elsősorban pénzbüntetést helyeznek kilátásba, esetleg még a közösségből való kizárást. Csak a negyvenkettedik fejezet zárul így: „E rendelkezés megszegője megfelelő testi büntetésben részesüljön.” A testi büntetést tehát ez a könyv csak ebben az esetben látja elő, nyilván azért, mert akik „vakmerően fölkelni és összegyülekezni” merészkedtek, azok nem tudták volna aranyban, márkában fizetni a büntetést, s talán a közösségből való kizárás sem állt volna a város érdekében, hiszen szükség volt a munkájukra.

Nem egy-két ismertetőt érdemel ez a könyv, a Forum Könyvkiadó fontos hiányt pótolta vele, hozzásegít egy kor tanulmányozásához, alaposabb megértéséhez, megismeréséhez. Mindenképpen hasznos volt tehát a *Népelet és jogalkotás a középkori Újlakon* című kiadvány megjelentetése, de egy-egy ilyen kiadvány jóval nagyobb lehetőségeket nyújt, ezeknek nagyobb része (a jelzett hibák miatt) kihasználatlanul maradt.

BURÁNYI Nándor

## A „MŰVÉSZIETLEN LAPÁLYON” MÉGIS SOK AZ EMLÉK

Szekeres László: *Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Hungarológiai Közlemények, 50. szám. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983.

A kissé polémikusán megfogalmazott cím Szenteleky Kornélnak egy fél mondatával felesleget, amely örökségünk, kulturális és bármiféle hagyományaink kutatása közben oly gyakran fölmerülő szorongást, néha kívülről is sugallt hiányérzetet fogalmaz meg: „... a művészietlen lapályon... , melyen nincs semmi, de semmi emlék”. Ezzel a komplexussal azóta már sokan eredményesen szálltak szembe, ahogyan azt Bori Imre tette irodalmi hagyományaink vonatkozásában, most pedig *Szekeres László*, szabadkai régész szánta rá magát, hogy a régészet eredményeivel cáfolja ezt a látszólagos gyökértelenséget. Írása a Hungarológiai Közlemények 50. számának nem egyedüli tanulmánya — hiszen itt olvashatjuk *Simonyi Máriától* az Újvidék c. lap történetét, *Kalapis Zoltántól* Katona József időszámítási könyvét, *Silling Istvántól* pedig egy kupuszinai népballada születésének történetét, de egy szempontból méltó rá, hogy külön fogalmazzunk vele, abból, hogy hatása és mondanivalója túlterjed a szakemberek avatott de kicsiny köreire.

Szekeres László tanulmányának elején, *Francis W. Carter* A Balkán történeti földrajza (*An Historical Geography of the Balkans*) c. 1972-ben megjelent könyvéből kiindulva, lényegében a Szentelekyével azonos alaphangot üt meg: „Az olvasónak (az idézett műnek) az a benyomása,